

Université Babeş –Bolyai
Faculté d'histoire et philosophie
Spécialisation: Philosophie - master

I. Informations generale

Titre de la discipline: PHENOMENOLOGIE DU DROIT

Cod: HFR 0742

Regim de la discipline: optional (semestrul 2)

Nombre d'heures: 2 heures de cours + 2 heures de séminaire x 14 semaines (28ore cours +28ore séminaire /semestre)

Nombre de cr dites: 6

Tip d'évaluation final: Vérification

Lieu de déroulement:str.M. Kogalniceanu nr.1, et.1

Programarea în orar a activit ilor: conform orarului la Departamentul de Filosofie

II. Informatii privind titularul cursului

Nume, titlu stiintific: COPOERU, ION, Maitre des conférences, docteur en philosophie

Informatii de contact: copoeru@hiphi.ubbcluj.ro, 0264-405300

Ore de audien : 2

III. Description de la discipline

Obiective. Cursul propune o analiză fenomenologică a fenomenelor ce  in de lege, drept, dreptate  i actul de a judeca, desf surat  at t în planul exegezei istorice  i textuale, c t  i tematic. Obiectivul principal este familiarizarea studenților cu principalele teorii fenomenologice cu privire la drept  i cu contribu iile fenomenologiei în dezbaterile actuale din filosofia dreptului, o aten ie particulară fiind acordată temelor care contribuie la  n elegrea fenomenelor politice  i juridice care configurează în mod esen ial lumea contemporană: juridizarea accentuată a societăților moderne, schimbarea raporturilor dintre drept  i morală, reconfigurarea ideilor de "drept"  i "drepturi"  n contextul globalizării economice  i al localizării culturale, precum  i al emergen ei unor noi forme de necesitarism în cadrul societăților democratice.

Tematica cursului:

1. INTRODUCERE  N PROBLEMATICA FILOSOFICĂ A DREPTULUI: DREPT, DREPTURI, DREPTATE, LEGALITATE  I VALIDITATE JURIDICĂ
2. ASPECTE ISTORICE (I): Edmund Husserl - *Lebenswelt*  i normativitate

3. ASPECTE ISTORICE (II): Promisiune, contract și responsabilitate (de la Reinach la Ricoeur)
4. ASPECTE ISTORICE (III): Transcendență și dreptate (Heidegger, Levinas)
5. ASPECTE ISTORICE (IV): Dreptate, libertate și democrație (Merleau-Ponty, Arendt, Lefort, Henry)
6. SARCINA CERCETARII FENOMENOLOGICE IN CE PRIVESTE DREPTUL: DEMONTAREA “POZITIVISMULUI” POLITIC SI JURIDIC
7. LOCUL FENOMENOLOGIEI IN CADRUL TEORIILOR CONTEMPORANE ALE DREPTULUI (I): FENOMENOLOGIE SI POST-MODERNISM
8. LOCUL FENOMENOLOGIEI IN CADRUL TEORIILOR CONTEMPORANE ALE DREPTULUI (II): FENOMENOLOGIE SI NEO-PRAGMATISM
9. LOCUL FENOMENOLOGIEI IN CADRUL TEORIILOR CONTEMPORANE ALE DREPTULUI (III): FENOMENOLOGIE SI TEORIE CRITICA
10. ASPECTE TEMATICE (I): “RULE OF LAW” SI DEMOCRATIE
11. ASPECTE TEMATICE (II): « LEGAL INTERPRETATION »
12. ASPECTE TEMATICE (III): RATIONAMENTUL JURIDIC
13. ASPECTE TEMATICE (III): ADJUDECAREA
14. INCHEIERE. « OBIECTIV » SI « SUBIECTIV » IN PRACTICA JURIDICA

Competențe dobândite:

a) competențe cognitive:

Studentul va putea:

- să utilizeze în mod corect conceptele analitice majore din sfera fenomenologiei dreptului: drept, drepturi, dreptate, legitimitate
- să diferențieze variatele perspective filosofice asupra dreptului (post-modernă, pragmatistă, critică) și raporturile lor cu tendințele care se manifestă în jurisprudență în România și în lume.
- să înțeleagă, să compare și să chestioneze fundamentele diferitelor moduri de teoretizare a dreptului în raport cu fenomenologia;
- să identifice și să utilizeze conceptele fenomenologice apte a descrie feneomenelor politico-juridice din lumea contemporană;

b) competențe atitudinale:

Pe parcursul cursului urmărim să întărim/dezvoltăm:

- formarea unei raportări conștiente și responsabile - în context profesional și în viața cotidiană – la diferitele abordări ale dreptului;
- o valorizare pozitivă a pluralismului specific unor democrații liberale;
- o atitudine activă, constructivă în raport cu temele și problemele politico-juridice cu care se confruntă democrația în România

c) competențe instrumental-aplicative:

- abilitatea de a comunica oral și în scris în propria limbă, utilizând corect terminologia și demersurile specifice Filosofiei și, în special, fenomenologiei;
- competențe în cercetarea documentară și utilizarea computerului în căutarea de informații bibliografice în domeniul fenomenologiei și al filosofiei dreptului, precum și în redactarea de texte (scris academic).

IV. Bibliografia obligatorie:

- Ed. Husserl, *La Crise des sciences européennes et la phénoménologie transcendantale*(1936), Gallimard, Paris, 1989.
- Adolph Reinach, *Les fondements a priori du droit civil*, trad. Ronan de Calan, Paris, Vrin 2004.
- Paul Ricœur, *Le Juste 2*, Esprit, Paris, 2001.
- Emmanuel Levinas, *Totalité et Infini*, LGF - Livre de Poche, Paris, 1990.
- Claude Lefort, *L'invention démocratique: Les limites de la domination totalitaire*, Fayard; 2e éd., 1994
- H. Arendt, *Les Origines du totalitarisme*, suivi de *Eichmann à Jérusalem*, Gallimard, 2002
- I. Copoeru, Monde de la vie, quotidienneté et normativité, in : *Divinatio*, Vol. 24, Maison des Sciences de l'Homme et de la Société (Sofia), 2006, pp 55-66.
- I. Copoeru, A Schutzian Perspective on the Phenomenology of Law in the Context of Positivist Practices, in: *Human Studies* (2008) 32:269-277 DOI: 10.1007/s10746-008-9097-6, Published on-line: 30 July 2008. Springer Science+Business Media B.V. 2008.

Bibliografia suplimentară sau recomandată ca lectură opțională:

- Alain Renaut, Lukas Sosoe, *Philosophie du droit*, Presses Universitaires France, 1991.
- Hannah Arendt, *Responsabilité et jugement*, Payot-Rivages, 2005.
- Alfred Schutz, *Éléments de sociologie phénoménologique* (traduction d'articles sélectionnés à partir des *Collected Papers*), Introduction et traduction par Thierry BLIN, préface de Michel MAFFESOLI, Paris, Éditions de L'Harmattan, 1998.

- Goyard-Fabre, Simone, *Les fondements de l'ordre juridique*, Paris, PUF, 1991.
- Habermas, Jürgen, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, Gallimard, 1997.
- Michel Troper, *Pour une théorie juridique de l'Etat*, Presses Universitaires de France, 1994.
- Adolph Reinach, *Les fondements a priori du droit civil*, trad. Ronan de Calan, Paris, Vrin 2004.
- Paul Ricœur, *Le Juste 2*, Esprit, Paris, 2001.
- Hart, H.L.A (1994, first edition 1961). *The Concept of Law*, 2nd ed. ed.P. Bulloch and J. Raz . Oxford: Clarendon Press.
- Kelsen, Hans (1967). *Pure Theory of Law*, trans. M. Knight. Berkeley: University of California Press.
- M. Maesschalck, *Normes et contextes*, OLMS, 2001.
- J. Habermas, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, traduit de l'allemand par Rainer Rochlitz et Christian Bouchindhomme, Paris, Gallimard, nrf essais, 1997.
- Michel Troper, *Pour une théorie juridique de l'Etat*, Paris, Presses Universitaires de France (Collection Léviathan), 1994
- Edward H. Levi, The Nature of the Judicial Reasoning, in The University of Chicago Law Review, vol. 32, No. 3, 1965, p. 395-409.
- R. Alexy, *A Theory of Legal Argumentation*, translated by R. Adler, N. MacCormick, Clarendon, Oxford 1989.
- Chaïm Perelman, *Justice et raison*, Bruxelles, Presses universitaires de Bruxelles, 1963.
- R. Dworkin, *Law's Empire*, London: Fontana Press, 3rd ed. 1991

V. Metode de predare și materiale folosite în cadrul procesului educațional specific disciplinei:

- utilizarea unui curs interactiv cu fundament de prelegere
- discuții în cadrul cursului pe baza unor exemple
- utilizarea de studii de caz în cadrul seminariilor

VI. Planificarea întâlnirilor și a verificărilor intermediare

Curs – săpt.1.

Tematica: INTRODUCERE IN PROBLEMATICA FILOSOFICĂ A DREPTULUI: DREPT, DREPTURI, DREPTATE, LEGALITATE ȘI VALIDITATE JURIDICĂ

Obiective:

- înțelegerea sensului conceptelor de bază ale dreptului și utilizarea lor în mod adecvat;
- diferențierea dintre concepte aparținând dreptului și concepte aparținând filosofiei și altor cercetări teoretice asupra dreptului și a raportului dintre ele.

Concepte, cuvinte cheie:

- drept, sisteme de drept, drepturi ;

- dreptatea ca ideal, statul de drept ;
- sistem juridic și ordine juridică ;
- legalitate și validitate juridică

Seminar – săpt.1.

Tematica: prezentarea disciplinei, a obiectivelor, programarea și organizarea activităților și prezentarea modalităților de evaluare pe parcursul semestrului și finală

Bibliografie:

Aristote, *Politique*

Kant, E., *Projet de paix perpétuelle ; Métaphysique des mœurs* (1796)

Locke J., *Deuxième traité du gouvernement civil* (1690)

Machiavel, N., *Œuvres complètes*

Colas, Dominique (dir.), *L'État de droit*, Paris, PUF, 1987.

Goyard-Fabre, Simone, *Les fondements de l'ordre juridique*, Paris, PUF, 1991.

Habermas, Jürgen, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, Gallimard, 1997.

Michel Troper, *Pour une théorie juridique de l'Etat*, Presses Universitaires de France, 1994.

Curs – săpt.2.

Tematica: Edmund Husserl - *Lebenswelt* și normativitate

Obiective:

- utilizarea de către studenți a conceptelor de bază ale fenomenologiei constitutiv-transcendentale cu referire la tema normativității (*Lebenswelt*, intersubiectivitate, comunitate, ego transcendental, atitudine naturalistă, atitudine personalistă)
- diferențierea între tipuri și sfere ale normativității

Concepte, cuvinte cheie:

- *Lebenswelt* (lume a vieții), intersubiectivitate, comunitate;
- ego transcendental, atitudine naturalistă, atitudine personalistă

Seminar – săpt.2.

Tematica: Cotidianitate și normativitate

Obligația studenților:

Bibliografie:

Ed. Husserl, *La Crise des sciences européennes et la phénoménologie transcendantale* (1936), Gallimard, Paris, 1989.

Ed. Husserl, *Idées directrices pour une phénoménologie*. Traduit de l'allemand par Paul Ricoeur. Paris, Gallimard, 1950.

Ed. Husserl, *Sur l'intersubjectivité. Tomes I et II*. Paris, P.U.F., 2001.

Curs – săpt.3.

Tematica: Promisiune, contract și responsabilitate (de la Reinach la Ricoeur)

Obiective:

- utilizarea în mod adecvat de către studenți a conceptelor promisiune și contract ;
- diferențierea între responsabilitatea morală și cea juridică

Concepte, cuvinte cheie:

promisiune, acte de vorbire;
contract, contractualism;
responsabilitate juridică

Seminar – săpt.3.

Tematica: Dreptate vs. Iubire?

Obligația studenților: întocmirea de referate și participarea la dezbateri pe baza bibliografiei propuse

Bibliografie:

Adolph Reinach, *Les fondements apriori du droit civil*, trad. Ronan de Calan, Paris, Vrin 2004.

Paul Ricœur, *Le Juste 2*, Esprit, Paris, 2001.

Curs – săpt.4.

Tematica: Transcendență și dreptate (Heidegger, Levinas)

Obiective:

- înțelegerea raportului dintre transcendență și dreptate în context fenomenologic;
- analiza și caracterizarea acestui raport la Heidegger și Levinas;

Concepte, cuvinte cheie:

- transcendență, ființă, Dasein, cotidian, tetradă, physis
- infinit, totalitate, chip, comandament

Seminar – săpt.4.

Tematica: Studiu de caz: Holocaust și dreptate

Obligația studenților: întocmirea unui studiu documentar pe tematica propusă

Bibliografie:

Emmanuel Levinas, *Totalité et Infini*, LGF - Livre de Poche, Paris, 1990.

M. Heidegger, *Lettre sur l'humanisme*

Michel Haar, *Heidegger et l'essence de l'homme*, J. Million

Curs – săpt.5.

Tematica: Dreptate, libertate și democrație (Merleau-Ponty, Arendt, Lefort, Henry)

Obiective:

- determinarea specificului abordării fenomenologice a conceptelor de dreptate, libertate și democrație
- înțelegerea sensului libertății în contextul societăților democratice;

Concepte, cuvinte cheie:

- dreptate, libertate și democrație

- polis, experiența fondatoare, totalitarism, « lieu vide »
- barbarie, “intelligence d ela vie”

Seminar – săpt. 5.

Tematica: Studiu de caz: totalitarismul și sistemul de dfrpet din România

Obligația studenților: întocmirea unui studiu documentar

Bibliografie:

M. Merleau-Ponty, *Les aventures de la dialectique*, 2000.

H. Arendt, *Le système totalitaire* (Seuil).

Cl. Lefort, *L'Invention démocratique*, Paris, Fayard, 1981.

Michel Henry *La Barbarie*, Paris, Grasset, 1987.

Curs – săpt. 6.

Tematica: DEMONTAREA “POZITIVISMULUI” POLITIC SI JURIDIC

Obiective:

- înțelegerea mecanismelor prin care pozitivismul juridic operează;
- dezvoltarea capacității de a dezvolta concepte și teorii alternative la pozitivism;

Concepte, cuvinte cheie:

- pozitivism juridic, “abordări alternative”
- “functioning democracy”
- “rule of recognition”

Seminar – săpt. 6.

Tematica: “Rule of recognition”

Obligația studenților: întocmirea de referate și participarea la dezbateri pe baza bibliografiei propuse

Bibliografie:

David Dyzenhaus, *Judging the judges, judging ourselves*, Oxford: Hart Publishing, 2003

Hart, H.L.A (1994, first edition 1961). *The Concept of Law*, 2nd ed. ed.P. Bulloch and J.

Raz . Oxford: Clarendon Press.

Kelsen, Hans (1967). *Pure Theory of Law*, trans. M. Knight. Berkeley: University of California Press.

Curs – săpt. 7.

Tematica: FENOMENOLOGIE SI POST-MODERNISM

Obiective:

- determinarea specificului abordării postmoderne a dreptului și a relației ei cu fenomenologia;
- înțelegerea raportului dintre drept și forță;

Concepte, cuvinte cheie:

- deconstrucție, indeconstructibil; diferenmd; pedeapsă

- forță, lege

Seminar – săpt. 7.

Tematica: Drept vs. dreptate ?

Obligația studenților: întocmirea unui studiu documentar pe tematica propusă

Bibliografie:

Jacques Derrida, *Force de loi*, Galilée, 1994.

Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Gallimard, 1993.

Michel Foucault, « La vérité et les formes juridiques, in : Dits et écrits, II, 1994, p. 538-646.

Lyotard, J.-F., *Le Différend*, Paris 1983.

Curs – săpt. 8.

Tematica: FENOMENOLOGIE SI NEO-PRAGMATISM

Obiective:

- determinarea specificului abordării pragmatiste a dreptului și a relației ei cu fenomenologia;
- înțelegerea raportului dintre normă și contextul ei de aplicare;

Concepte, cuvinte cheie:

- contingentă, solidaritate, ironie;
- normă, context de aplicare, reversibilitatea rolurilor, habitus

Seminar – săpt. 8.

Tematica: Contexte de aplicare a normelor

Obligația studenților: întocmirea de referate și participarea la dezbateri pe baza bibliografiei propuse

Bibliografie:

R. Rorty, *Contingency, Irony, Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

M. Maesschalck, *Normes et contextes*, OLMS, 2001.

Curs – săpt. 9.

Tematica: FENOMENOLOGIE SI TEORIE CRITICA

Obiective:

- determinarea specificului abordării critice a dreptului și a relației ei cu fenomenologia;
- înțelegerea raporturilor dintre fapte și norme;

Concepte, cuvinte cheie:

- forța rațiunii, justificare rațională, modernitate juridică
- fapte și norme, Sein – Sollen

Seminar – săpt.9.

Tematica: “Normative expectations”

Obligația studenților: Intocmirea unui studiu documentar pe tematica propusă

Bibliografie:

J. Habermas, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, traduit de l’allemand par Rainer Rochlitz et Christian Bouchindhomme, Paris, Gallimard, nrf essais, 1997.

B. Melkevik, Kant et Habermas. Réflexions sur "La Doctrine du droit" et la modernité juridique, resursă internet.

Curs – săpt.10.

Tematica: “RULE OF LAW” SI DEMOCRATIE

Obiective:

- determinarea specificului statului jurisdicțional
- înțelegerea raporturilor dintre “rule of law” și democrație.

Concepte, cuvinte cheie:

- stat de drept, stat legal, ordine legală
- stat jurisdicțional, « “activisme” juridictionnel »

Seminar – săpt.10.

Tematica: « Rule of Law » în România

Obligația studenților: întocmirea unui studiu documentar pe tematica propusă

Bibliografie:

Michel Troper, « La démocratie comme État de droit », dans Josiane Boulad-Ayoub et Luc Bonneville, *Souverainetés en crise*, L’Harmattan et Les Presses de l’université Laval, 2003, p. 55-68.

Michel Troper, *Pour une théorie juridique de l’Etat*, Paris, Presses Universitaires de France (Collection Léviathan), 1994.

Curs – săpt.11.

Tematica: « LEGAL INTERPRETATION »

Obiective:

- înțelegerea corelațiilor dintre valori și dezvoltarea economică și politică
- înțelegerea procesului schimbării culturale și a implicațiilor acestuia

Concepte, cuvinte cheie:

- reguli, norme, principii
- interpretare, “interpretation shift”

Seminar – săpt.11.

Tematica: Exercițiu de interpretare

Obligația studenților: alegerea unui text normativ și interpretarea lui (lucru pe echipe)

Bibliografie:

Interprétation et droit / direction de Paul Amselek ; collaboration de Jacques

Chevallier..[et al.]- Bruxelles : Bruylant, 1995

Timsit, Gérard, « La loi : à la recherche du paradigme perdu », in *Archipel de la norme*, PUF, coll. « Les voies du droit », 1997;

Edward H. Levi, The Nature of the Judicial Reasoning, in The University of Chicago Law Review, vol. 32, No. 3, 1965, p. 395-409.

Curs – săpt.12.

Tematica: RATIONAMENTUL JURIDIC

Obiective:

- înțelegerea specificului raționamentului juridic;
- determinarea modului în care raționamentul juridic operează în efectuarea dreptului;

Concepte, cuvinte cheie:

- raționament, silogism, argumentare.
- “legal reasoning”, necesitatea normativă

Seminar – săpt.12.

Tematica: Moduri ale necesității normative în drept

Obligația studenților: întocmirea de referate și participarea la dezbateri pe baza bibliografiei propuse

Bibliografie:

R. Alexy, *A Theory of Legal Argumentation*, translated by R. Adler, N. MacCormick, Clarendon, Oxford 1989.

PERELMAN Chaïm, *Justice et raison*, Bruxelles, Presses universitaires de Bruxelles, 1963.

TOULMIN Stephan E., *Les usages de l'argumentation*, Paris, Presses Universitaires de France, 1993.

N. MacCORMICK, *Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1978

Curs – săpt.13.

Tematica: ADJUDECAREA

Obiective:

- înțelegerea rolului judecătorului în efectuarea actului de justiție;
- determinarea modului în care elemente demorală pot interveni în actul de justiție.

Concepte, cuvinte cheie:

- adjudecarea, judecătorul;
- “hard cases”;
- justificare morală;

Seminar – săpt.13.

Tematica: Discutarea și analizarea unui “caz dificil”

Obligația studenților: să studieze literatura indicată și să găsească argumente pro și contra

Bibliografie:

R. DWORKIN, *Law's Empire*, London: Fontana Press, 3rd ed. 1991

-----*Taking Rights Seriously* (Cambridge: Harvard University Press, 1978)

Curs – săpt.14.

Tematica: « OBIECTIV » SI « SUBIECTIV » IN PRACTICA JURIDICA

Obiective:

- înțelegerea sensului modificărilor raportului dintre subiectiv și obiectiv în practica juridică
- înțelegerea capacității culturilor juridice de a se transforma (reforma)

Concepte, cuvinte cheie:

- culturi juridice, conștiința juridică
- criză de legitimitate

Seminar – săpt.14.

Tematica: Autoevaluarea activităților desfășurate în cadrul seminarului

Obligația studenților: completarea fișelor de autoevaluare; propuneri de îmbunătățire a activității

VII. Modul de evaluare

Evaluarea se va face atât pe parcursul semestrului cât și în timpul examinării finale, astfel:

- Verificare orală pe parcursul semestrului (dezbateri seminar): 33% din nota finală
- Verificare scrisă la sfârșitul semestrului (sesiune): Lucrare individuală tip eseu: 66% din nota finală

Criteriile utilizate în evaluarea lucrării scrise: însușirea cunoștințelor predate la curs și capacitatea de a opera cu acestea în mod corect și adecvat; asumarea unei cercetări documentare-bibliografice proprii în domeniul Fenomenologiei dreptului; aplicarea metodelor de cercetare și de redactare specifice Filosofiei.

VIII. Detalii organizatorice, gestionarea situațiilor excepționale

Prezența la orele de curs nu este obligatorie. Prezentarea la examen nu este condiționată de număr minim de prezențe. Activitatea la seminar e obligatorie. Seminarele pierdute se pot recupera.

Plagiat se va considera orice lucrare care se constată a fi în proporție de cel puțin 30% copiată dintr-o altă sursă, iar utilizarea plagiatului va determina anularea evaluării. Orice contestație a notei obținute va trebui însoțită de o cerere din partea studentului pentru reevaluarea lucrării. Rezultatul acestei reevaluări se va face de față cu studenții în decurs de 2 zile de la data contestației.